

Estructurant la tradició en les lletres catalanes antigues: de Ramon Llull (1232-1316) a Bernat Metge (1340-1413)

Estructurando la tradición en las letras catalanas antiguas: de Ramon Llull (1232-1316) a Bernat Metge (1340-1413)

Estruturando a tradição nas antigas Letras catalãs: de Ramon Llull (1232-1316) a Bernat Metge (1340-1413)

Structuring the tradition in the old Catalan Literatures: from Ramon Llull (1232-1316) to Bernat Metge (1340-1413)

Júlia BUTINYÀ¹

Abstract: To contribute to structuring the tradition in the Catalan letters of the Middle Ages, links are exposed that root the thought of the great humanist, Bernat Metge, in the great medieval philosopher, Ramon Llull. This link allows us to observe the continuity that, in one way or another and with greater or lesser intensity – and often with leaps of eras-, can be seen in the different literatures. According to the present proposal of textual concomitants, in the Crown of Aragon and through both authors, the connection between tradition and modernity occurs with high intensity in the 14th century itself, right at the beginning of the change in mentality and sensibility.

Keywords: Middle Ages – Humanism – Crown of Aragon – Ramon Llull – Bernat Metge.

Resum: A fi de contribuir a estructurar la tradició en les lletres catalanes de l'Edat Mitjana s'exposen vincles que fan arrelar el pensament del gran humanista, Bernat Metge, en el gran filòsof medieval, Ramon Llull. Aquest lligam permet observar la continuïtat que, d'una manera o altra i amb major o menor intensitat –i sovint amb salts d'èpoques–, es pot apreciar en les diferents literatures. Segons la present proposta de concomitancies textuais lul·liano-metgianes, en la Corona d'Aragó i mitjançant tots dos autors, es dona amb alta intensitat la connexió entre la tradició i la modernitat en el mateix segle XIV, tot just als començos del canvi de mentalitat i sensibilitat.

Paraules-clau: Edat Mitjana – Humanisme – Corona d'Aragó – Ramon Llull – Bernat Metge.

¹ Catedràtica de Literatura Catalana Medieval ([UNED](#)); corresponent a Madrid de la [RABLB](#). *E-mail:* juliabutinya@gmail.com.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022
ISSN 1676-5818

ENVIADO: 05.10.2022

ACEPTADO: 05.11.2022

Introducció

A les lletres catalanes antigues, d'alta vàlua segons romanistes principals,² hi ha dos braços de pes: el que compon la tradició i el que sustenta l'Humanisme. L'un i l'altre conflueixen amb intensitat en el segle XIV,³ gràcies a les dues grans figures que els representen respectivament, Ramon Llull i Bernat Metge. La interferència del gran filòsof amb el gran humanista de la Cancelleria barcelonina és un punt prou nou,⁴ però n'és clau donat el valor, tant filosòfic com literari, de totes dues figures.⁵

² Basti consultar els dos volums de l'obra ja clàssica de DE RIQUER, Martí. *Història de la Literatura Catalana* I i II. Barcelona: Ariel, 1964.

³ Com dades cronològiques notem la precedència de Llull (1232-1316); que *Lo somni*, l'obra principal de Metge, data del 1399, i que l'*Apologia* és posterior.

⁴ Ara bé, cal advertir que quedaria invalidat –fins el títol d'aquest treball– si no es considera Llull com autor de la literatura catalana –tradicionalment, es té pel primer– o bé si es qüestiona la seva presència en les històries de la literatura. BADIA, Lola; SANTANACH, Joan; SOLER, Albert. “[La llengua i la literatura de Ramon Llull: llocs comuns, malentesos i propostes](#)”. In: *Els marges* 87, 2009, pp. 73-90.

Està clar que les 280 obres de Llull en bloc no es poden considerar de llengua literària sent en la seva gran part de caràcter científic o filosòfic; però així mateix, a banda del tipus de llengua que utilitzés i del procés pel qual ens hagi arribat la seva obra, no s'hi podrien treure –només a tall d'exemple– obres rimades amb intenció literària i alt contingut dramàtic, com *Lo desconhort*, o bé d'elevat sentit artístic, com el *Llibre d'amic e Amat*, o d'intencionalitat simbòlica, com el *Llibre de les bèsties*; presència, doncs, incontrovertible en dita historiografia, al marge de la seva complexa transmissió. Bé ho palesen autoritats com Miquel Batllori (1909-2003), qui assenyala algunes obres, a l'Índex de *Ramon Llull i el lul·lisme. Obra completa II*, València: Tres i Quatre, 1993, p. 517, com obres mestres, o bé els textos dels dos volums d'*Obres Essencials* (1957-1960) i les seves introduccions, a càrrec de la plana major no sols del lul·lisme sinó també de la crítica lingüística i literària.

⁵ Així com hi ha el condicionament apuntat en la nota anterior pel que fa a la tradició, quant a Metge cal tenir en compte que en la segona meitat del segle XX s'han qüestionat diferents aspectes en relació a la rellevància o fins i tot l'entitat d'aquest Humanisme –també anomenat *Humanisme català*–, que és molt primerenc en la Corona d'Aragó. Tanmateix, des de començos de l'actual segle, havent confirmat la crítica el ferm caràcter humanista de Bernat Metge –molt precoç però puríssim–, pot donar-se per finalida la controvèrsia, tot quedant lògicament matisos oberts, entre els quals potser aquest punt de confluència. Però si ací pot ser encara un tema prou nou, el 19 de maig proppassat, el Dr. Ilias Oikonomopoulos, autor de la traducció al grec de *Lo somni*, que constituí la seva tesi doctoral

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

Tot esquivant el fet de teoritzar quant als trets que aportava la renovació humanística en aquestes lletres o arreu,⁶ donat que dites perioditzacions són inestables, centrem aquest treball en la relació apuntada entre Llull i Metge.

En primer lloc, exposarem els punts de contacte entre tots dos autors, afrontant els textos aportats fins ara –des d'un passatge admès per tothom com intertextualitat fins a les coincidències literàries que he anat proposant–; això ens portarà a reflexionar sobre el caràcter de llur relació, així com pot contribuir a assentar i estructurar –en forma i funció– la continuïtat de la tradició en aquestes lletres.

He de dir que quan vaig començar a treballar sobre la possible projecció del mallorquí al damunt del barceloní, a començos del decenni dels 90,⁷ era quelcom de revolucionari. Actualment continua sent un fet a acceptar quant a *Lo somni*, bé que s'ha estudiat quant al *Llibre de Fortuna e Prudència*⁸ –poema al·legòric amb forma de debat medievalitzant en vers octosíl·lab tradicional, però que és una obra literària rupturista envers l'Edat Mitjana–. Amb tot, ara ja no hauria de sorprendre dit influx, comptant amb el reconeixement humanístic de Metge i que és ben sabut que Llull ha influït en Nicolau

(Universitat d'Alacant, 2017), exposà una ponència sobre el segell humanístic de Metge i la seva ascendència en Llull en un congrés de la Universitat Nacional y Kapodistriaca d'Atenes, on l'ensenyà.

⁶ Remetem a la història de la cultura, des d'on s'hi pot valorar bé el panorama; comptant amb les lletres catalanes, *vide* BATLLORI, Miquel. *De l'Humanisme i del Renaixement. Obra completa V*. València: Tres i Quatre, 1995; cal ressaltar que, no sent filòleg, l'historiador tingué la perspicàcia de defensar que Metge era filòsof i humanista quan es negava des de la Filologia.

⁷ *Vide* BUTIÑYÀ I JIMÉNEZ, Julia. "[Metge, un bon lul·lista i admirador de Sant Agustí](#)". *Revista de Filologia Románica* (1994-95), pp. 149-170.

⁸ L'advertència d'un calc de Lucà (BUTIÑYÀ I JIMÉNEZ, Julia. "[Un nou nom per al vell del Llibre de Fortuna e Prudència](#)". *In: Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 42 (1989-90), pp. 221-226), em donà peu a una nova lectura d'aquesta obra de Metge (BUTIÑYÀ I JIMÉNEZ, Julia. "Un nou Llibre de Fortuna e Prudència". *In: Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 8, 2002, pp. 27-62). La tesi doctoral de Miquel MARCO (UNED, 2005) analitzà sobretot la relació temàtica amb el *Llibre de meravelles* lul·lià, com recull la seva edició d'*El Llibre de Fortuna e Prudència de Bernat Metge* (Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2010, pp. 32, 36-38). Altrament, he d'al·legar que altres fonts importants de *Lo somni* –com el *De remediis* (I, 49), el final del *De senectute* o el començ del III del *Secretum*–, m'han estat ratificades per tota la crítica.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

de Cusa, així com en altres humanistes;⁹ influència que, per cert, s'ha incrementat molt recentement gràcies a una figura tan important com sant Ignasi.¹⁰

Deixant de banda el *Llibre de Fortuna e Prudència*, però, ens centrarem als dos diàlegs metgians, de factura plenament humanística: a més de *Lo somni*, al breu fragment de l'*Apologia*.¹¹ I havent tractat la connexió Metge-Llull des d'angles diferents, en un munt de treballs en diverses llengües,¹² per tal d'exposar dit nexa, ens restringirem al terreny dels textos.

I. Intertextualitats i contactes literaris

Comencem recordant que el diàleg *Lo somni* consisteix en la conversa de l'autor amb el rei, que és el seu amic, que havia mort recentment i que, al començament, se li apareix com esperit. Després, al II llibre, li encarrega d'escriure secretament el que li està dient, segons poden veure en la **imatge 1**.

Així doncs, Metge s'adreça al futur; segons és típic dels humanistes, que escriuen per a la posteritat. Interessa fixar-s'hi al secretisme, junt amb l'advertiment de misteri, que el

⁹ Entre les noves aportacions, citem HIGUERA, José. "Ramon Llull y la concepción humanista del amor. (El *De amore* de Alain de Varènes, un lulista 'menor' del círculo lefevriano)". In: DÍAZ MARCILLA, Francisco José; HIGUERA RUBIO, José Giovanni (eds.). [En torno a Ramon Llull. Presencia y transmisión de su obra](#). Porto: Húmus, 2017, pp. 133-148.

¹⁰ GÓMEZ I OLIVER, Valentí. "[Josep M. Benítez. Sant Ignasi es va inspirar en Ramon Llull](#)". In: *Ara*, 31 de juliol 2021, pp. 30-32.

¹¹ Identitat de Llull rere l'interlocutor Ramon la vaig proposar davant del meu mestre, Martí de Riquer, segons el qual feia referència a un amic seu, Ramon Savall. Vide: BUTIÑÀ JIMÉNEZ, Júlia. "El diálogo de Bernat Metge con Ramon Llull. Dos nuevas fuentes tras *Lo somni*". In: PAREDES, Juan (ed.). *MEDIOEVO Y LITERATURA Actas del V Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Volumen I*. Granada, 1993, pp. 429-444.

¹² A tall de mostra, BUTIÑÀ, Júlia. "El Humanismo catalán en el contexto hispánico". In: PRENDES, Mª Soledad (ed.). *El Humanismo hispano*; CORTIJO, Antonio & JIMÉNEZ CALVENTE, Teresa (coords.). *La Corónica. A Journal of Medieval Hispanic, Languages, Literatures & Cultures*, 37/1 (2008), pp. 27-71; BUTINYÀ, Júlia. "[Entre Dante i Llull germina l'Humanisme: el primer moment italo-català](#)". Ponència en el III Simposi internacional de La Nucia 2021 "Delits prohibits", secció: "Les arrels de l'Humanisme: plaents visions" (12-14 juliol 2021); BUTIÑÀ, Júlia. "An Approach to Bernat Metge's *Apologia*". In: *Books As Company During a Medieval Pandemic*, "IGLI-Global Books", Hershey, Pennsylvania, USA, 2022, en premsa.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

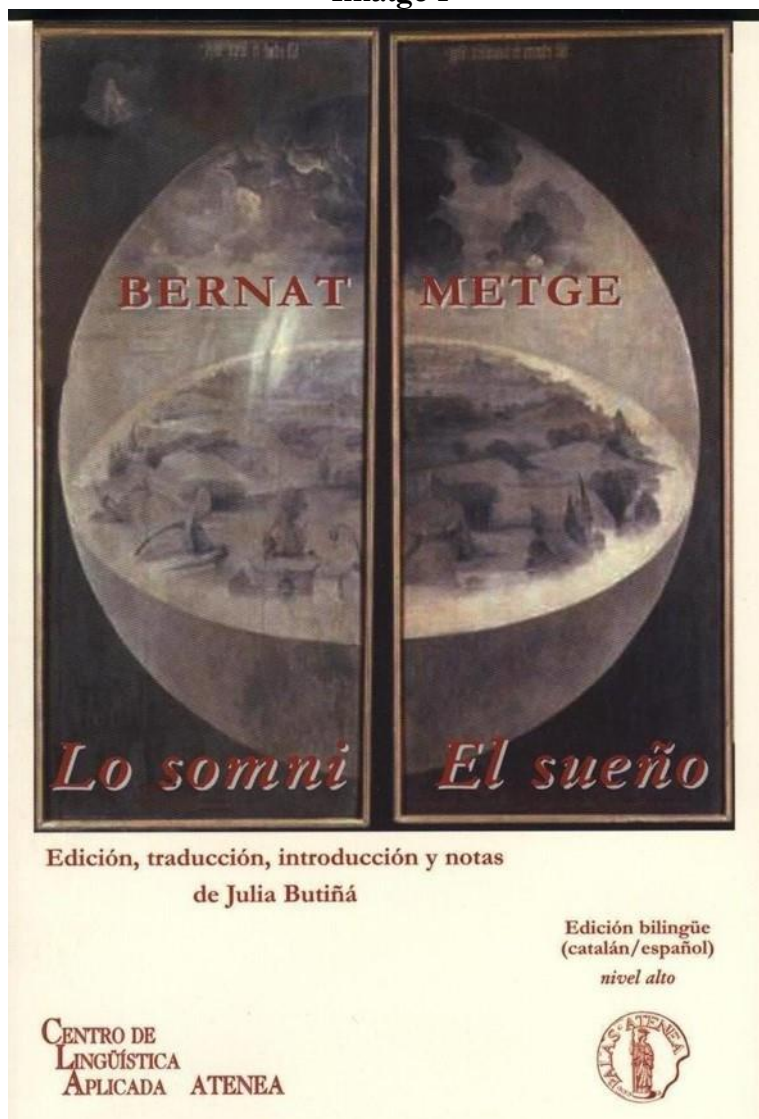
The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

rei li convida a aclarir però no a publicar; car –li fa assabentar– el seu encàrrec està ocult perquè és perillós en el seu temps.

Imatge 1

E si en scrits ho volies metre, ja se'n seguiria major profit en lo temps esdevenidor a molts, de què hauries gran mèrit (Llibre II, p. 152); ...abans que'ns partiscam, si subtilment hi volràs specular, si subtilment hi volràs specular, conixeràs gran part del misteri que y sta amagat; però no't faça cura de publicar aquell quant lo sabràs, car risch de gran perill te'n seguiria e de poch profit a present (Llibre II, p. 156). Edició bilingüe de *Lo somni* de Bernat Metge (2007), a càrrec de Julia Butiñá.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

El missatge arriscat, doncs, està amagat; encara més, he explicat que assegurat amb clau.¹³

Tanmateix, ja al segle XV se'n va adonar un humanista, Ferran Valentí,¹⁴ que Metge ocultava les fonts literàries; i hi va reconèixer Boccaccio. I al segle XIX, Josep Coroleu descobrí les *Metamorfosis* d'Ovidi i, a començos del XX, Josep Mª de Casacuberta localitzà el *Corbaccio* en tres llocs puntuals. Acabat, ha seguit un munt de descobertes, de la tradició clàssica i de la cristiana. De fet, ha esdevingut tot un espectacle filològic, perquè pel joc de les fonts s'espera entendre el que volia dir Metge i que va haver d'encobrir rere la figura del secret reial.¹⁵ I a l'operació apassionant de descobrir fonts clandestines ens hem dedicat bona part dels medievalistes de l'àrea de Filologia Catalana al llarg dels últims 40 anys.

Cal començar per la influència del *De anima rationali*, al cor del llibre I. Aquesta font és l'única de Llull que consta a l'edició de Riquer,¹⁶ havent estat descoberta per Nicolau d'Olwer fa justament un segle. I és font que consta amb tota noblesa, després d'intertextualitats de sant Tomàs i de Ciceró:

¹³ Metge, que havia practicat el vers al debat esmentat i que devia conèixer la complexa poètica trobadoresca, per tal de revestir, dissimular o xifrar els continguts, degué beure en aquesta selecta escola, encara vigent i de moda a la cort. Així veiem que reflectí les vides dels seus personatges mitològics a l'estil dels *Cançoners*, que sovint recollien la biografia dels trobadors. De manera que a *Lo somni* figuren les d'Orfeu i de Tirèsies, que "*covinent istorial est*", segons la qualificació del rei al mateix passatge citat (p. 156, ed. cit.); recit que insereix l'autor propiciat pel fet que, increïblement, Bernat no recorda res d'ells. En aquesta dinàmica, he plantejat que recorregué a les cobles capcaudades per lligar les fonts dels extrems dels quatre llibres. BUTIÑÀ, Julia. "[Descifrado Lo somni y sus técnicas literarias](#)". In: CORTIJO OCAÑA, Antonio; MARTINES, Vicent (orgs.). *Mirabilia Journal* 34 (2022/1), pp. 181-219, a fi d'encryptar aquell missatge reial.

¹⁴ Vide MARTINES, Vicent. "*Famoso ystorial greco...* Les lliçons dels clàssics, les traduccions i l'Humanisme a la Corona d'Aragó entre la fi del segle XIV i el XV". In: BUTIÑYÀ JIMÉNEZ, Júlia & CORTIJO OCAÑA, Antonio (eds.). *L'humanisme a la Corona d'Aragó (en el context hispànic i europeu)*. Potomac (Maryland): Scripta Humanistica Publishing International, 2011, pp. 375-408.

¹⁵ *Lo somni* ha estat venerat de sempre, però no hi ha encara explicacions acabades per al seu mòbil. L'estudiada amb més profusió fa dependre els continguts dels greus afers político-judicials, els quals afectaren Metge i els seus amics; interpretació indefectible, que es basa en l'edició de Riquer de *Lo somni* (*Obras de Bernat Metge*, Universidad de Barcelona, 1959, pp. 87-149). Aquesta raó, manifesta obertament (pp. 122-129), però, no satisfà les altres interrogants que ha declarat el rei i que exigeixen desllorigar l'enigma.

¹⁶ Prenem la citació de l'ed. cit. de Riquer, p. 193, n. 21.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

De anima rationali

Anima est immortalis ratione finis ad quem est creata; nam ipsa est creata ad memorandum, intelligendum et amandum Deum, et Memorabilitas, Intelligibilitas et Amabilitas Dei conueniunt cum Aeternitate, ut iam diximus; et ideo finis memoratiuitatis, intellectiuitatis et amatiuitatis conuenit cum Aeternitate, per quam conuenientiam in Anima sequitur immortalitas. (I, Tertia Species, 2)

Deus est iustus, et sua iustitia requirit quod anima sit immortalis, ut possit habere permanens subiectum, in quo bonam animam possit iudicare ad aeuiternam beatitudinem, et malam ad aeuiternam poenam; et si anima esset mortalis, in illius mortalitate iustitia Dei ageret contra se ipsam in hoc, quod faceret contra hoc quod requirit suum iudicium; et quia iustitia Dei non potest iniuriare se ipsam; conuenit quod anima sit immortalis. (I, Tertia Species, 5)

Lo somni

Més encara, la ànima racional és creada a fi que tostemps entena, am e record Déu; e si era mortal no faria sempiternalment ço per què seria creada. Donchs, segueix-se que és immortal. Mas cascun jorn veus que molt hom de mala vida sofer pobresa, malalties, pèrdues e grans persecucions e mor en aquelles; e molt hom de mala vida és prosperat axí com vol e jamés no sofer adversitat. Si la ànima d'aytals moria ab lo cors, Déu seria fort injust, car no retribuiria a cascú ço que mereix; com sia, donchs, necessari que la justícia de Déu se exercesca, cové que la ànima racional visque après la mort corporal, e que qualque temps hage premi o punició de ço que merescut haurà.¹⁷

Aquest argument teològic és una intertextualitat primordial dins de *Lo somni* ja que estableix el criteri per a la vida futura en correlació amb el comportament moral, fet que determina el gir que donarà l'obra cap els llibres següents. En correlació amb això, cal atendre un detall important i és que Metge al·lega que aquest argument del *De anima rationali* és el que més li ha convençut quant al tema que estaven discutint: la immortalitat; ja que diu d'aquestes raons que li ha exposat el rei per poder-lo convèncer: “A la veritat, senyor, les sinch derrerres me semblen molt pus fundades que les altres, e fort rahunables e exemptes de tota contradicció” (*Lo somni*, ed. 2007, p. 84).

I les últimes –bé que estiguin camuflades per dit còmput, donat que no es poden separar, fent un bloc amb les *Tusculanes* i la *Summa contra gentils*– són lul·lianes. Tot just d'aquest passatge del *De anima rationali*, que manté la condició d'una vida recta i correcta

¹⁷ BERNAT METGE. *Lo somni* (ed. bilingüe, introd. i notes: Julia Butiñá). Madrid: Atenea, 2007, pp. 82-84.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

per aconseguir la immortalitat; idea que informarà tot *Lo somni* i que també era bàsica per a Lull, per a qui contemplació sense acció no serveix de res, com practicava coherentment amb la seva vida. Lull, doncs, d'ací estant marca ja de ferm l'obra de Metge.

En congruència, Lull farà de frontissa a meitat del gran diàleg, mitjançant petges del *Llibre del gentil*, amb què uneix els llibres II i III,¹⁸ marcant el pas de la temàtica filosòfico-religiosa dels dos primers llibres cap a la temàtica ètica i moral dels dos darrers. Engranatge, doncs, que està d'acord amb la significació que hem vist d'aquesta intertextualitat del llibre I, la qual lliga ideologia i moral.

Les coincidències lul·lianes, que lliguen amb aquest sentit de l'obra i que Metge ha anat enfilant des del principi al voltant del *Llibre del gentil* –segons veurem més endavant–, van a parar a *Lo desconhort* al darrer llibre. Idea la de desconsol que queda marcada doblement, a l'inici del llibre IV i cloent aquest llibre i alhora el diàleg, com punt final.

Aquest concepte, que és de significat crític, car inclou un dur retret envers la moral oficial,¹⁹ explica alhora que el notari hagués d'ocultar la seva relació d'empatia amb Lull. Cal tenir present que el pensador mallorquí era persona de malfiança doctrinal, sospitós d'heterodòxia, i que el rei actual, a qui confia Metge l'obra, germà i successor del seu amic Joan –anomenat l'Humanista, l'aparegut en el text–, era Martí, anomenat l'Eclesiàstic.

Tot això, per tant, ens dóna a més una molt interessant dada quant a la perillositat de Lull, en el mateix segle en què va morir i en la pròpia Corona d'Aragó. Perquè resulta que Lull és l'autor més amagat a *Lo somni*, com ha subscrit la història mateixa rere el desconeixement o la prudència a reconèixer la seva traça. I així, de les fonts que Metge oculta, la de Lull és la que té l'ombra més espessa.

Però si és ell qui domina el missatge que li va confiar el rei, el qual li mena a acabar l'obra amb l'amargura de *Lo desconhort*, hem de fer algun comentari més sobre aquest to

¹⁸ BUTIÑÀ, Julia. “[Descifrando Lo somni y sus técnicas literarias](#)”. In: CORTIJO OCAÑA, Antonio; MARTINES, Vicent (orgs.). *Mirabilia Journal* 34 (2022/1), pp. 189-193...

¹⁹ BUTINYÀ, Julia. “[Dels primeríssims humanistes a Lull](#)”. In: *eHumanista/IVTTRA* 18 (2020/2), pp. 175-177 (*La inconnexió Metge-Petrarca*).

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

amarg final, amb el qual, havent sentit recitar al III la trista misogínia del *Corbaccio*, que li indignà, així com d'haver escoltat un munt d'atacs injurians envers la seva amant, comença ja el llibre IV: "Trist jo lladoncs e desconortat".²⁰ Desconhort que, davant les concomitàncies vistes, hem de juxtaposar a aquell poema, on Lull diu que "...estava en plor, / tant fort desconortat, / que·l cor n'era'n dolor".²¹

I això ens obliga a donar-hi explicacions de la situació desconsolada. Que és deguda al fet que tots dos, Metge i Lull, es trobaven abatuts a causa de la moral del seu propi món i entorn, la qual reprovaven fortament. Lull ho fa al descobert en el mateix poema de *Lo desconhort*, escometent la cúria eclesiàstica. I en el cas metgià es fa amb subterfugis, rere el *Secretum* –plagiat al llibre anterior, el III–, oposant-se a la filosofia de qui era el màxim representant del nou corrent i de l'oficialitat eclesiàstica: Petrarca. Els dos autors catalans defensen que idees i moral han d'anar lligades, cosa que no passava en el seu temps, en una societat discordant, molt catòlica i poc cristiana, com confirmen clarament la misogínia o l'exclusió despectiva, sigui de les dones o dels mahometans.

Si, d'una banda, en Lull, ja és conegut el component crític envers els clergues, que és obvi en obres com el *Phantasticus*, d'altra, en el notari és coneguda la seva actitud de vituperi envers els eclesiàstics, ben palesa al poema burlesc del *Sermó*. Metge, a *Lo somni*, doncs, faria de reformador moral rere el model lul·lià.

Tot i que, com bon humanista, el seu model, a més de ser lul·lià, és naturalista; és a dir, és ovidià, car confessa que li entusiasma Ovidi. Però tots dos, Metge i Lull, concorden en la defensa d'una filosofia d'amor en contra de la misògina, repressora i immisericorde, que dominava llavors en les altes esferes socials i eclesiàstiques. I declaren dramàticament i oberta que això els fa patir i que els deixa desconhortats.

No és cap obstacle que aquesta filosofia d'amor la posi i l'arrelhi, l'un -Metge- en el mite ovidià d'Orfeu, i l'altre -Lull- en el dogma de l'Encarnació. Perquè tots dos, acusen la societat que els envolta per no aplicar dits principis i s'hi manifesten igualment sota l'efecte del desconhort i amb el mateix vocable.

²⁰ BERNAT METGE. *Lo somni* (ed. bilingüe, introd. i notes: Julia Butiñá). Madrid: Atenea, 2007, p. 230.

²¹ RAMON LLULL. "Lo desconhort" (ed. Simone Sari). In: RAMÓN LLULL. *Cuatro obras* (ed.: Julia Butiñá). Madrid: Atenea, 2013, p. 24 (IV, 42).

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

Ara bé, això és el final de l'obra, i convé de fer una mirada al començament, on Metge s'hi ajunta ja amb Llull; i ho fa a través del *Llibre del gentil e dels tres savis*. Peça fonamental quant a l'actitud infrangible envers el dialogisme o per la pruija d'aperturisme cap a la gentilitat; factors definitius per a la nova disposició moral, que encimbellen també, primer Dante, de la mà de Virgili, seguit del naturalisme classicista i alhora popular de Boccaccio.

L'exquisitesa formal de Petrarca acabarà d'arrodonir els trets del nou corrent; però Metge tot i admirant el seu rigor de forma, que afirma ja des del *Griselda*, s'hi mostra contrari a causa de la filosofia antimorosa petrarquesca, en coherència amb son arrenclament ovidià-lul·lià-boccacià.²²

Reprement el *Llibre del gentil*, de primer ens trobem amb les típiques *raons necessàries* lul·lianes, expressió que veurem formulada amb aire indulgent pel sumament racionalista Metge. Així, en *Lo somni*, Bernat té problemes per atorgar que l'esperit viu: “Car senyor, per molt que hajats dit, no m'havets provat, a mon juý, per rahons necessàries, sinó ab persuasions mesclades ab fe, que l'esperit de l'hom sia immortal”.²³ Objeció a la qual contesta el rei –en la pell de l'autor– amb una frase lapidària: “E qui t daria rahons necessàries a provar les coses invisibles?”.²⁴

S'hi podria al·legar que les raons necessàries també poden procedir de sant Anselm; però a sant Anselm no li són tan característiques i a més aquest sant no surt mai a *Lo somni*. Encara, la deliciosa plasenteria al voltant del concepte retrata la benévola condescendència d'un humanista, exigent i racionalista, davant del tan creient filòsof, malgrat que simpatitzant i també racionalista.

²² Caldria distingir el Boccaccio autor del *Griselda* -el darrer relat del *Decameró*-, respecte a l'autor del misògin *Corbaccio* –fulminat per Metge així mateix rere el III llibre–; remeto a BUTINYÀ, Júlia. “[Les pobres Griseldes s'anaren empobrint amb els segles](#)”. In: *Scripta* 16 (2020), pp. 267-278.

No passem, però, d'apuntar-lo, donat que el seu posat envers els trescentistes italians implica una dialèctica molt clara, però complexa, i que ací ens és marginal; basti consignar que Metge declara -mitjançant les fonts, concretament, Horaci- que el certaldès ha estat corromput pel gran mentor, segons explico en BUTINYÀ, Júlia. “[La font més amagada i més externa de Lo somni: un altre somni](#)” In: *Estudis Romànics* 25 (2003), pp. 239-251.

²³ BERNAT METGE. *Lo somni* (ed. bilingüe, introd. i notes: Julia Butiñá). Madrid: Atenea, 2007, p. 230, pp. 76, 78 (Punt 1 del quadre de la **imatge 2**).

²⁴ BERNAT METGE. *Lo somni* (ed. bilingüe, introd. i notes: Julia Butiñá), *op. cit.*, p. 230, p. 78.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

Imatge 2

<p>1) -Sí, atorch, mas no que visque sens cors, axí com lo cors no viu sens ell. Car, senyor, per molt que hajats dit, no m'havets provat, a mon juý, per rahons necessàries, sinó ab persuasions mesclades ab fe, que'l sperit de l'hom sia immortal. Ne veig coses evidents per què ho dege creure.</p> <p>-E qui't daria rahons necessàries –dix ell- a provar les coses invisibles?, e majorment que tu hi volguesses malignar. (<i>Lo somni</i> I, ed. 2007, pp. 76, 78)</p>	
<p>2) vos suplich que'm vullats dir què és esperit e que'm donets entendre la sua immortalitat, si possible és, car en gran congoxa estich de saber-ho, per tal com no ho puix entendre (<i>Lo somni</i> I, p. 68)</p>	<p>qui resurrecció me podia significar ni mostrar per vives rahons, puria gitar de ma anima la dolor e la tristícia en que es (...) prec vos que ho fassats, cor per ssert sapiats la greu dolor en que son, per ço car me veg acostar a la mort, e après la mort no cuig esser nulla coza. (<i>Libre del gentil e dels tres savis</i>, "NEORL" II, 1993, p. 13)</p>
<p>3) -Ab auctoritats, primerament de gentils, jueus, christians e sarrahins ... - Gran plaer n'auré, senyor. Mas si'm volíets fer tanta gràcia que de les rahons e demostracions usàssets primerament, molt pus placent me seria. (...) vols dir que de auctoritats prou ne has lestes. (...) vullats-me dir les auctoritats que m'havets ofertes. (<i>LS</i> I, p. 78, 84)</p>	<p>pus per auctoritats no'ns podem avenir [els savis jueu, cristià i sarraí], que asajarem si'ns puriem avenir per rahons demostratives e necesaries. (<i>LGTS, ibid.</i> p.12)</p>
<p>4) e per nostres peccats encara, e gran fredor que havem en lo cor de mantenir veritat e morir per la religió christiana. (<i>LS</i> I, p. 108)</p>	<p>Mas cor los homens son amadors dels bens temporals, e tebeament e ab pocca devoció amen Deu e lur pruihme, per asó no an cura de destruir ffalssetat e error, e temen morir, e malaltia e treballs e pobres sostenen, (<i>LGTS, ibid.</i>, p. 208)</p>
<p>5) Ffe m'i indueix a creure, posat que algun scrúpol de dubitació m'i acórrega. Jo són content; anem avant, senyor, (...) moltes coses veig induints-mi a creure que les</p>	<p>Con lo gentil ach oydes estes paraules e remembrá les altres probacions damunt dites, sa anima, qui era torbada, se comensá a esclarir e son coratge se comensá a alegrar, e per assó demaná al</p>

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

<p>ànimes dels bruts sien immortals (LS I, pp. 84... 110)</p>	<p>savy si les besties ni les aus resucitarien. (LGTS, <i>ibid.</i>, p. 21)</p>
<p>6) fiqué la orella a ço que ells me devien dir, los quals jo vehia disceptar qui parlaria primer. E un poch stat, Orfeu, fort graciosament, ab bon gest e alegra cara, començà dir ço que's segueix: -Entre·ls volents usar de curialitat és costum que los jóvens parlen primerament e los antichs, suplint los defalliments d'aquells, concloen. E per tal, si començaré a parlar, no·m sia imputat a ultracuydament, car solament ho faré per satisfacer a la honor de mon companyó. (LS III, p. 162)</p>	<p>Cascú dels savis tenc a bo so que·l savi avia dit, e cor cascú volc honrar l'altre, cascú dubtà a comensar primer. Mas lo gentil demaná qual lig ffo primerament; e los savis dixeren que la lig dels jueus. E per assó lo gentil pregá lo jueu que comensás primer... lo gentil pregá lo crestià que comensás a provar sa lig e los articles en que creya. Mas lo crestià respós, e demaná al sarraý si ly playa que ell comensás segons que·l gentil o vulia; e lo sarraý respós e dix que li playa (LGTS, <i>ibid.</i>, pp. 46..., 88...).</p>
<p>7) Prech-vos que em vullats dir, si desplaer no y trobats, què és infern, car molt ho desig saber. (LS, p. 172) Més avant has demanat si lo foc e lo gel de l'infern són u o molts, e si infern és sobre o dejús terra. (LS III, p. 180)</p>	<p>prec-te que.m digues infern en qual loc és, ni qual és la pena que sostenen aquells qui són infernats. (...) los uns dien que és en lo mig de la terra; (...) los altres dien que infern és estar lo cors perdurablement en foc, e en glaç, e en neu, e en sofre e aigua bullent... (LGTS, <i>ibid.</i>, p. 1089)</p>

Quadre que he presentat en *L'ombra fosca del Doctor Il·luminat* (UNED, Palma de Mallorca, 2022), lliçó del curs d'estiu *Los mundos de Ramón Llull*.

Seguidament anem a l'arrencada de *Lo somni*, on Bernat s'hi identifica amb el gentil de Llull per l'angoixa de la mort (punt 2 del quadre). Diu el gentil –a la dreta–:

qui resurrecció me podia significar e mostrar per vives rahons, puria gitar de ma ànima la dolor e la tristicia en que es (...) prec-vos que ho fassats, cor, per ssert, sapiats la greu dolor en que son per ço car me veg acostar la mort, e après la mort no cuig esser nulla coza.

Situació anímica que afrontem a Metge –a l'esquerra–, en condicions semblants: “vos suplich que·m vullats dir què és esperit e que·m donets a entendre la sua immortalitat, si possible és, car en gran congxa estic de saber-ho, per tal com no ho puix entendre”.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

Al punt 3 observem un tret molt conegut de Lull: el rebuig de les autoritats, així com la prevalença de la raó; qüestions que semblen glossades en Metge. Llegim al *Llibre del gentil*, abans de posar-se a discutir els savis (jueu, cristià i sarraï): “...pus per auctoritats no·ns podem avenir, que asajassem si·ns puríem avenir per rahons demostratives e necessaries.

I a *Lo somni* diu el rei que li demostrarà la immortalitat: “Ab auctoritats, primerament de gentils, jueus, christians e sarrahins”. Aleshores, Metge li contesta que tindrà un gran plaer, però que passi per davant les raons a les autoritats: “Mas si·m volíets fer tanta gràcia que de les rahons e demostracions usàssets primerament, molt pus plasent me seria”.

El rei accedeix, delatant el costum d’usar i abusar de les autoritats: “Vols dir que de auctoritats prou ne has lestes”. Finalment, quan el rei ha acabat d’exposar les raons, segons havien acordat, Metge accepta: “Vullats-me dir les auctoritats que m’havets ofertes”. Al text metgià hi ha, doncs, una benvolent i respectuosa alternança, amb cert toc d’humor.²⁵

Al punt 4, tots dos autors expliquen la causa del mal en el món, que de fet respon als mateixos motius, car l’atribueixen a dues coses: la tebiesa i a la por envers la mort. Lull diu que, com que els homes estimen Déu de manera fluixa i tèbia, no curen de destruir l’error i tenen por de morir. I Metge diu que el mal en el món és degut al fred que l’home té en el cor per mantenir la veritat i morir per la religió.

En cinquè lloc observem que tots dos, quan han començat a creure, inesperadament, sorprén que cadascú –tant Bernat en *Lo somni* com el gentil en el llibre de Lull–, surti amb un motiu polèmic, demanant si els animals també ressuscitaran. Diu Lull:

Con lo gentil ach oydes estes paraules e remembrá les altres probacions damunt dites, sa anima, qui era torbada, se comensá a esclarir e son coratge se comensá a alegrar, e per assó demaná al savy si les besties ni les aus resucitarien.

²⁵ Des d’un punt de vista artístic, aquesta part del diàleg permet àdhuc imaginar i seguir els gestos dels interlocutors, perfilades amb mestratge les personalitats de l’autor i la de Lull.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

Ho acarem a Metge, qui –cap al final del I llibre– també mostra satisfacció per anar avançant en la fe: “Fe m’i indueix a creure, posat que algun escrúpol de dubitació m’i acórrega. Jo són content; anem avant, senyor”. I qui, sobtadament, fa la mateixa observació que el gentil quant a la vida dels animals: “Moltes coses veig induints-mi a creure que les ànimes dels bruts sien immortals”.

En sisè lloc, destaquem la gentilesa entre els interlocutors,²⁶ cosa que és ben típica del *Llibre del gentil*, perquè surt varies vegades, ja que es van cedint la paraula, oferint-se el primer lloc per parlar; finalment, acorden que comenci el jueu, com la religió o llei més antiga:

Cascú dels savis tenc a bo so que·l savi avia dit, e cor cascú volc honrar l'altre, cascú dubtá a comensar primer. Mas lo gentil demaná qual lig ffo primerament; e los savis dixeren que la lig dels jueus. E per assó lo gentil pregá lo jueu que comensás primer.

I exactament igual passa en *Lo somni* quan, amb tota cortesia, els personatges mitològics, Orfeu i Tirèsias, discuteixen quant a la primeria a parlar. I Metge ho ressalta dient que se n’adona: “Los quals jo vehia disceptar qui parlaria primer”. I quant a les preferències d’ordre, guanya el mateix argument en tots dos, car se soluciona seguint criteris cronològics; bé que Metge ho aplica de manera inversa: “Entre·ls volents usar de curialitat és costum que els jóvens parlen primerament i els antics, suplint los defalliments d’aquells, concloen”

En un darrer punt (7) acarem la descripció de l’infern, que conté un to humorístic per part del notari, al·ludint al foc i al gel infernals, que oposem al sofre i aigua bullent i al glaç i la neu de Llull.²⁷

²⁶ Aquesta cortesia deu sortir en altres textos medievals, i de fet deu ser un motiu molt antic, car jo mateixa l’he llegit fa poc en Xenofont; però cal considerar que és tan pròpia d’aquest llibre que Riquer la destaca a la *Història de la Literatura Catalana I* (*op. cit.*, pp. 242, 244) com un tret específic, el qual s’estaria reflectint, doncs, a *Lo somni*.

²⁷ BERNAT METGE. *Lo somni* (ed. bilingüe, introd. i notes: Julia Butiñá). Madrid: Atenea, 2007 (en les notes 250 i 255 s’especifica més, ja que hi pot rebre influx dels *Diàlegs* de sant Gregori).

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

II. Altres semblances

A banda d'aquests contactes, hi ha analogies estructurals i formals; n'observarem algunes.²⁸ Així:

– *Lo somni* s'ha apuntat àdhuc com calc dels diàlegs platònics,²⁹ anant el seu disseny dialògic més enllà del fet de constituir l'obra com a gènere o d'establir la base ferma del diàleg com mitjà de coneixement.³⁰ Mentre que la postura dialogadora és diàfana al final d'aquella obra lul·liana, en què els savis acorden seguir disputant un cop al dia a fi d'arribar a la concòrdia.³¹

– Hi ha una coincidència en l'estructura de totes dues obres, perquè dediquen el primer llibre a la immortalitat, com punt de partença, passant els tres següents a diverses formulacions de religió i moral, amb assenyalat interès pels plantejaments ètics. Encara, observo una curiosa concurrència al fet que el gentil doni una lliçó als savis a causa de l'autenticitat de la seva actitud, servint de model a totes tres religions³² –incloent la cristiana–, lliçó que afrontem a la reprovació de la moral antimorosa que es deriva de la prestigiada doctrina del *Secretum*³³ i que constitueix l'alliçonament de Metge, el qual és cabdal en *Lo somni*.

²⁸ Publicades en part en: BUTIÑÁ, Julia. *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*. Madrid: UNED, 2002, pp. 496-498.

²⁹ Segons l'hel·lenista Helena Guzmán, s'hi adverteix un encuny platònic: GUZMÁN, HELENA. “[El viejo tema de la misoginia: ecos de Semónides en Bernat Metge](#)”. In: *eHumanista* 13 (2009), pp. 247-261.

³⁰ Segons diu el rei: “...disputant e ruminant bé les coses, pervé hom mils a vera conexença d'aquelles.” – BERNAT METGE. *Lo somni* (ed. bilingüe, introd. i notes: Julia Butiñá). Madrid: Atenea, 2007, p. 84.

³¹ Als dos darrers paràgrafs compto amb 4 freqüències el vocable i concepte ‘disputar’: RAMON LLULL. *Libre del gentil e los tres savis* (ed. Antoni Bonner). In: NEORL II. Palma de Mallorca: Patronat Ramon Lull, 1993, p. 209.

³² Riquer consigna així mateix l'edificació per part del gentil; ho poden seguir en BUTIÑÁ, Julia. “L'aportació de Martí de Riquer a Ramon Lull”. In: *Ramon Lull i els lul·listes (segles XIV-XX)*. RAMIS, Rafael (ed.). Madrid/Porto: Sínderesis, 2022, p. 1023.

³³ En poden veure el seguiment, al fil de la conversa, en BUTIÑÁ, Julia. “Cicerón, Ovidio, Agustín y Petrarca tras Lo somni de Bernat Metge”. In: *Epos. Revista de Filología* 10 (1994), pp. 185-188 i esp. 190-195.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

– També es constata un parentiu en l'ordre i elements de l'exposició d'arguments sobre la immortalitat: al *Llibre del gentil*, aquest és el destinatari del I, i seguidament, el II tracta *De la creença dels jueus*, el III *De la creença dels cristians* i el IV *De la creença dels sarraïns*, que – segons hem vist al tercer punt del quadre de la **imatge 2**– corresponen a les creences que el rei exposa en *Lo somni* per tal de convèncer a Bernat.

–Sigui una afinitat buscada o no, aprecio també una similitud al desafiament dialèctic que es dona a les dues obres:

E qual que mills pusca, segons sa creensa, concordar los articles en que creu ab les fflors e ab les condicions dels arbres, aquell darà significansa e demostració que sia en melor creenssa que los altres.³⁴

I a *Lo somni*, l'endeví fa un repte enmig de la discussió del III llibre:

Anit veurem qui és savi o no. (ed. cit., 2007, p. 184)

I resulta curiós que en tots dos casos resta sense esbrinar o sense formular-se la resolució. I així com en aquesta obra lul·liana és un fet cridaner que el gentil no declari la seva decisió, al diàleg metgjà la resolució de la provocació de Tirèsius queda enlaire i no s'ha sabut clarificar.

-Finalment, l'acceptació de la immortalitat mostra també un paral·lelisme, car en totes dues obres hi ha una doble manifestació positiva, una al final del I llibre i altra al final de l'obra; de fet, es pronuncien per dos cops tant el gentil com Bernat. La del gentil, que té molta efusivitat la primera vegada, es redobla a l'epíleg;³⁵ així com, a *Lo somni*, Bernat manifesta la seva posició d'acceptació de la immortalitat al final del llibre I, amb expressió clavada del *De senectute* ciceronià, expressió que repeteix de manera idèntica prop del final de l'obra.³⁶

³⁴ Als dos darrers paràgrafs compto amb 4 freqüències el vocable i concepte 'disputar': RAMON LLULL. *Llibre del gentil e los tres savis* (ed. Antoni Bonner). *Ir.* NEORL II. Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull, 1993, p. 46.

³⁵ RAMON LLULL. *Llibre del gentil e los tres savis* (ed. Antoni Bonner), *op. cit.*, respectivament, pp. 43-44 i 198-205.

³⁶ Bé que a les acaballes l'aplica a la fe en la dona, fent-ne una extensió igualadora amb la divinitat; s'entén així per l'ús de la mateixa frase ciceroniana en BERNAT METGE. *Lo somni* (ed. bilingüe, introd. i notes: Julia Butiñá). Madrid: Atenea, 2007, p. 279 i nota 467.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

III. L'Apologia

[E]stant a mi, l'altre jorn, ab gran repòs e tranquilant de la pensa en lo meu diversori, en lo qual acustum star quant desig ésser bé acompanyat –no pas dels hòmens que vuy viuen, car poch de ells saben acompanyar, mas dels morts, qui ls han sobrepujats en virtut, sciència, gran indústria e alt enginy, e jamay no desemparen aquells que volen ab ells conversar ne·ls deneguen husdeffruyt de lles grans heretats que·ls han lexades, hans los conviden insessentment que husen de aquelles.

E per tolre ffadiga a aquells qui legiran, no vull que en tu sia atrobat 'dix' e 'digué', sinó 'Ramon' e 'Bernat', per tal com lo dit amich meu e yo som axí nomenats.

...vénc un gran amich meu, apellat Ramon, hom no molt fundat en sciència, mas de bon enginy e de covinent memòria. Lo seu cognom vull celar per causa.

No torbaràs, per molt que·m vulles dir, ans som ben cert que·m endreçaràs, car jamay no·m partesch de tu que no·n repport algun bé.³⁷

Amb tot, on potser s'aprecia millor el paper de Llull sobre Metge és a l'altre diàleg, l'*Apologia*, on es troba Bernat reclòs a la seva cambra durant una epidèmia i, havent trucat repetidament a la porta, se li presenta un amic.

Al primer paràgraf, que és el que comença l'obra, llegim que s'està a la seva cambra, "acompanyat dels morts", frase de profund sentit humanístic, que conté una crítica a la societat del seu temps, com confirma seguidament, comparant aquells amb els vius, ja que els han superat i no abandonen els que volen conversar amb ells. Paràgraf on tenim una bonica lloa dels llibres i una bona invitació a la lectura i que prepara per a comprendre que el personatge amb qui parlarà és un autor.

Després, manifesta obertament que segueix l'estil dels clàssics sense anar repetint el *dixit* –val a dir, *digué, diu...*, com és propi dels diàlegs–, tornant al costum dels grans diàlegs antics. I com feien els clàssics, a més, ho expressa adreçant-se al llibre i tutejant-lo; trets molt allunyats formalment del debat del *Llibre de Fortuna e Prudència*. Així mateix, tot seguit, diu el nom dels que parlaran en el llibre: Ramon i Bernat, és a dir el seu amic i ell.

³⁷ BERNAT METGE. *Obras de Bernat Metge* (ed. bilingüe, introd. i notes: Martí de Riquer). Universidad de Barcelona, 1959, pp. 158-163.

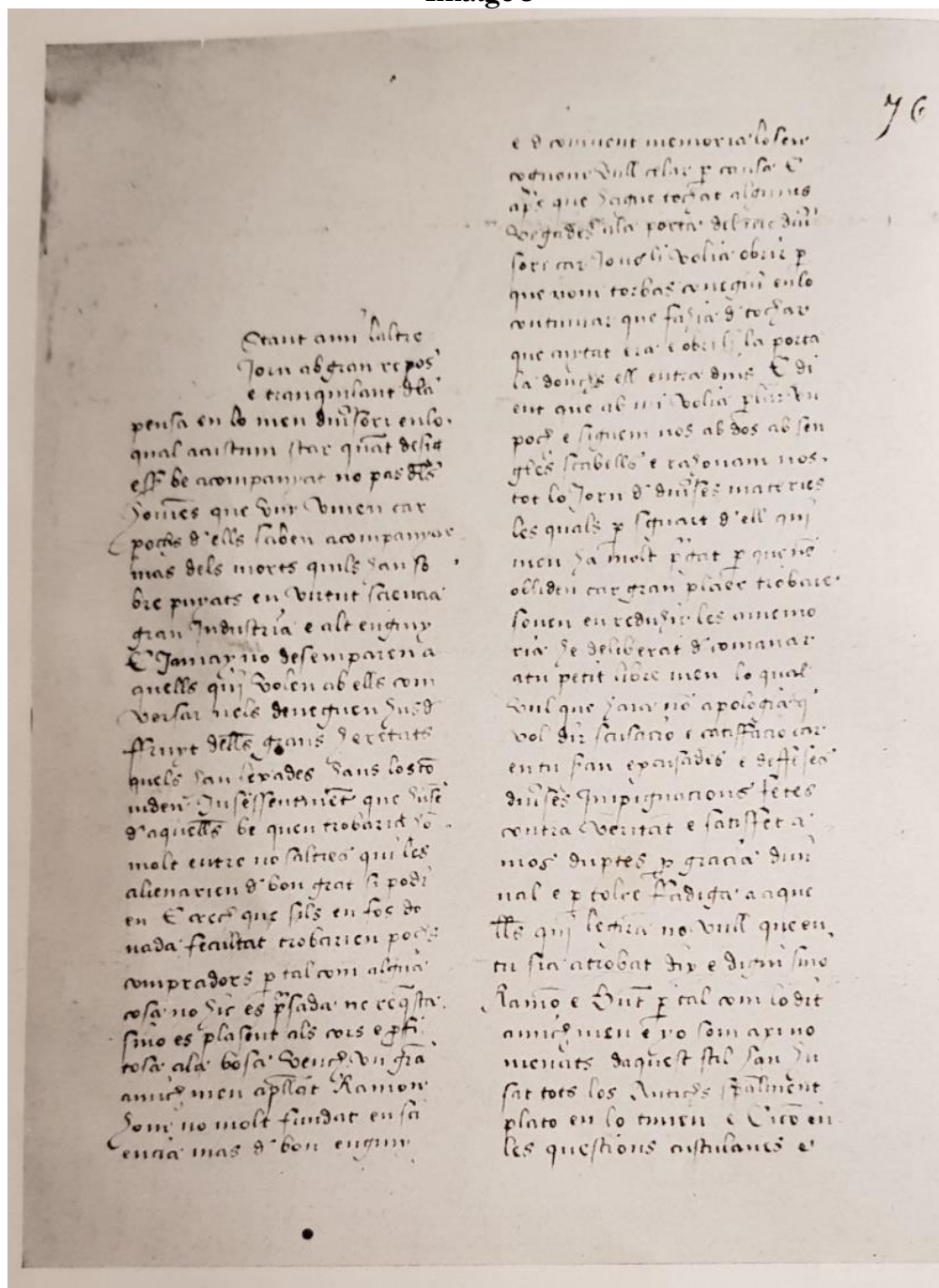
Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

Imatge 3

Manuscrit X, fol. 76. Text de l'Apologia de Bernat Metge (BERNAT METGE. *Obras de Bernat Metge* (ed. bilingüe, introd. i notes: Martí de Riquer). Universidad de Barcelona, 1959, p. 209).

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

Més avall, trobem una breu però perfilada descripció de qui ha trucat diverses vegades a la porta i a qui qualifica de “gran amic meu”. Entenent-la com un retrat de Llull, quedaria ben dibuixat, tal com el podria veure un exigent humanista i racionalista: no molt fundat en ciència, mas de bon enginy.

Però sobretot, atenent al que hem comentat abans, convé observar el que diu a continuació, car declara que té motius per ocultar el seu cognom, deixant sols el nom: “Lo seu cognom vull celar per causa”. És a dir, té raons per amagar-lo.

Avall de tot, les seves paraules donen motiu per desprendre que Ramon, ací, no és sols un amic, sinó que el reconeix com preceptor. Perquè, arran d’excusar-se Ramon per molestar-lo, demanant disculpes per haver-lo interromput, li respon Bernat contundent que ell no li podrà alterar mai, sinó que está segur que l’ajudarà o guiarà, perquè sempre li és benèfic. Sentència que és molt pròpia per a un mentor.

Conclusió

El lligam Metge-Llull contribueix a vertebrar la literatura catalana antiga a través del fil de la tradició, representada en Llull, ja que l’acarament amb l’humanista deixa veure afinitats, arran de les quals sobresurten els contrastos i els símptomes dels dos temps.

Però, encara que té la seva lògica que a un filòsof laic –com Llull– l’entengui un altre pensador laic –com Metge–, costarà reconèixer que el mallorquí hi és al darrere seu i que fonamenta criteris que són bàsics per al pensament del notari i actituds que marquen la seva moral. Al meu entendre, si això es fa costa amunt, és perquè d’antuvi suposa un canvi de xip per a una figura amb un segell tan de l’Edat Mitjana com és Llull; i també, perquè Metge havia d’amagar força hàbilment la seva identitat.

Malgrat tot, fent una mica de comparatisme, no té gens d’estrany dit contacte literari, ja que –com passa amb el coetani i també tan medieval Dante, a qui admiraren Petrarca i Boccaccio–, mallorquí i florentí són autors enfilats al bell cim d’una etapa i veuen més enllà, de manera que permeten avançar la visió dels que, al darrera, donaran el pas següent.³⁸

³⁸ Imatge que parafraseja la famosa “a espatlles de gegants”, amb referència a les consecucions d’una etapa.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

Ja des dels començos de l'*Enchiridion*, amb fragments del *Llibre del gentil e dels tres savis*, del *Llibre de contemplació en Déu* o de l'*Ars iuris*, queden clares postures innovadores del filòsof. Així, en aquesta darrera obra deixa establert el requisit de ser lliure per tal d'entendre;³⁹ fórmula valenta en època de creuades, que dóna un índex de la seva qualitat d'avançat i que explica bé que, abans de ser condemnat oficialment per la Inquisició, promogués desconfiança. Són notes, per tant, que ajusten la seva posició: dins l'Edat Mitjana però orientat cap a la modernitat.

És significatiu l'*Enchiridion* perquè mostra que amb Lull s'ha de tenir en compte, a més del seu context cultural medieval, la perspectiva de la mentalitat i del pensament moderns, donat que ell els prenuncia. I això és així en la mesura que il·luminà humanistes molt valuosos; per tant, tot i que Lull no és cap humanista –com hem vist que bé marcà les diferències Metge–, s'hi troba al darrere.⁴⁰

No estranya, doncs, que a les lletres catalanes repercutís determinant amb fermesa la disposició moral del primer humanista, Bernat Metge, així com que aquest hi perfilés la seva oposició –malgrat l'expressa admiració– envers Boccaccio i Petrarca, els primers grans autors del nou corrent.⁴¹

Així doncs insisteixo que les coincidències lul·liano-metgienes, la reconeguda i les aportades, afegint la interlocució amb el Ramon de l'*Apologia*,⁴² haurien de propiciar que en principals textos humanístics en català –com ho són els de Bernat Metge– es reconegués l'arrel lul·liana.

³⁹ RAMON LLULL. *Enchiridion Theologicum Lullianum* (ed. Jordi Gayà Estelrich). “Grans Textos Cristians” 1, Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià. Facultat de Teologia de Catalunya, 2021, pp. 92-93.

⁴⁰ El llibre amb què tanco una trilogia sobre aquest corrent en la literatura catalana es titula: BUTIÑÁ, Júlia. *Detrás de los orígenes del Humanismo: Ramón Lull*. Madrid: UNED, 2006.

⁴¹ Segons hem comentat en la nota 21, més amunt, aquest doble carés es percep des d'una obra primerenca, el *Griselda*, tema que he tractat repetidament: BUTIÑÁ, Júlia. “[De Metge a Petrarca pasando por Boccaccio](#)”. In: *Epos: Revista de filología* (9), 1993, pp. 217-231; BUTINYÀ, Júlia. [Del Griselda català al castellà](#), “Minor” 7, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2002; BUTINYÀ, Júlia. “[Deu petiteses que magnifiquen la Griselda catalana](#)”. In: CORTIJO, Antonio; MARTINES, Vicent (orgs.). [Mirabilia/Medtrans 12 \(2020/2\)](#), pp. 48-66.

⁴² Com a hipòtesi ho vaig presentar en BUTIÑÁ, Júlia. “[En el centenario de Dante: tres calas italo-catalanas del Humanismo en la Corona de Aragón y tres hipótesis](#)”. In: [eHumanista/IVTRA 20 \(2021\)](#), pp. 76-96.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

I això té un doble efecte pel que fa a la tradició: fa delimitar millor la figura de Lull en la línia evolutiva dels períodes i contribueix a vertebrar la història literària de l'Edat Mitjana en llengua catalana.

Fonts

- BERNAT METGE. *Obras de Bernat Metge* (ed. bilingüe, introd. i notes: Martí de Riquer). Universidad de Barcelona, 1959.
- BERNAT METGE. *Lo somni* (ed. bilingüe, introd. i notes: Julia Butiñá). Madrid: Atenea, 2007.
- BERNAT METGE. *El Llibre de Fortuna e Prudència de Bernat Metge* (ed., intr. i notes: Miquel Marco). Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2010.
- RAMON LLULL. *Obras essencials I-II*. Barcelona: Selecta, 1957-1960.
- RAMON LLULL. *Llibre del gentil e los tres savis* (ed. Antoni Bonner). In: NEORL II. Palma de Mallorca: Patronat Ramon Lull, 1993.
- RAMON LLULL. “Lo desconhort” (ed. Simone Sari). In: RAMÓN LLULL. *Cuatro obras* (ed.: Julia Butiñá). Madrid: Atenea, 2013.
- RAMON LLULL. *Enchiridion Theologicum Lullianum* (ed. Jordi Gayà Estelrich). “Grans Textos Cristians” 1, Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià. Facultat de Teologia de Catalunya, 2021.

Bibliografia

- BADIA, Lola; SANTANACH, Joan; SOLER, Albert. “[La llengua i la literatura de Ramon Lull: llocs comuns, malentesos i propostes](#)”. In: *Els marges* 87, 2009, pp. 73-90.
- BATLLORI, Miquel. *Ramon Lull i el lul·lisme. Obra completa II*. València: Tres i Quatre, 1993.
- BATLLORI, Miquel. *De l'Humanisme i del Renaixement. Obra completa V*. València: Tres i Quatre, 1995.
- BUTIÑYÀ I JIMÉNEZ, Julia. “[Un nou nom per al vell del Llibre de Fortuna e Prudència](#)”. In: *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 42 (1989-90), pp. 221-226.
- BUTIÑÁ, Julia. “[De Metge a Petrarca pasando por Boccaccio](#)”. In: *Epos: Revista de filología* (9), 1993, pp. 217-231.
- BUTINYÀ, Júlia. “Una volta per les obres de Metge de la mà de Fortuna i de Prudència”. In: *Miscel·lània Jordi Carbonell*, V. “ELLC” XXVI. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 1993, pp. 45-70.
- BUTIÑÀ JIMÉNEZ, Júlia. “El diálogo de Bernat Metge con Ramon Lull. Dos nuevas fuentes tras *Lo somni*”. In: PAREDES, Juan (ed.). *MEDIOEVO Y LITERATURA Actas del V Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Volumen I*. Granada, 1993, pp. 429-444.
- BUTIÑÁ, Julia. “Cicerón, Ovidio, Agustín y Petrarca tras *Lo somni* de Bernat Metge”. In: *Epos. Revista de Filología* 10 (1994), pp. 173-201.
- BUTIÑYÀ I JIMÉNEZ, Julia. “[Metge, un bon lul·lista i admirador de Sant Agustí](#)”. *Revista de Filología Románica* (1994-95), pp. 149-170.
- BUTIÑÁ JIMÉNEZ, Julia. “Un nou *Libre de Fortuna e Prudència*”. In: *Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 8, 2002, pp. 27-62.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2)

The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds

Jun-Dic 2022

ISSN 1676-5818

- BUTINYÀ, Júlia. [Del Griselda català al castellà](#), “Minor” 7, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2002.
- BUTINYÀ, Júlia. *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*. Madrid: UNED, 2002.
- BUTINYÀ, Júlia. “[La font més amagada i més externa de *Lo somni*: un altre somni](#)” In: *Estudis Romànics* 25 (2003), pp. 239-251.
- BUTINYÀ, Júlia. *Detrás de los orígenes del Humanismo: Ramón Lull*. Madrid: UNED, 2006.
- BUTINYÀ, Júlia. “El Humanismo catalán en el contexto hispánico”. In: PRENDES, Mª Soledad (ed.). *El Humanismo hispano*; CORTIJO, Antonio & JIMÉNEZ CALVENTE, Teresa (coords.). *La Corónica. A Journal of Medieval Hispanic, Languages, Literatures & Cultures*, 37/1 (2008), pp. 27-71.
- BUTINYÀ, Júlia. “[Les pobres Griseldes s’anaren empobrint amb els segles](#)”. In: *Scripta* 16 (2020), pp. 267-278.
- BUTINYÀ, Júlia. “[Dels primeríssims humanistes a Lull](#)”. In: *eHumanista/IVTTRA* 18 (2020/2), pp. 166-187.
- BUTINYÀ, Júlia. “[Deu petiteses que magnifiquen la Griselda catalana](#)”. In: CORTIJO, Antonio; MARTINES, Vicent (orgs.). *Mirabilia/Medtrans* 12 (2020/2), pp. 48-66.
- BUTINYÀ, Júlia. “[Descifrande *Lo somni* y sus técnicas literarias](#)”. In: CORTIJO OCAÑA, Antonio; MARTINES, Vicent (orgs.). *Mirabilia Journal* 34 (2022/1), pp. 181-219.
- BUTINYÀ, Júlia. “[Entre Dante i Lull germina l’Humanisme: el primer moment italo-català](#)”. Ponència en el III Simposi internacional de La Nucia 2021 “Delits prohibits”, secció: “Les arrels de l’Humanisme: plaents visions” (12-14 juliol 2021).
- BUTINYÀ, Júlia. “[En el centenario de Dante: tres calas italo-catalanas del Humanismo en la Corona de Aragón y tres hipótesis](#)”. In: *eHumanista/IVTTRA* 20 (2021), pp. 76-96.
- BUTINYÀ, Júlia. “L’oportació de Martí de Riquer a Ramon Lull”. In: *Ramon Lull i els lul·listes (segles XIV-XX)*. RAMIS, Rafael (ed.). Madrid/Porto: Sínderesis, 2022, pp. 1017-1030.
- BUTINYÀ, Júlia. “An Approach to Bernat Metge’s *Apologia*”. In: *Books As Company During a Medieval Pandemic*, “IGLI-Global Books”, Hershey, Pennsylvania, USA, 2022, en premsa.
- DE RIQUER, Martí. *Història de la Literatura Catalana* I i II. Barcelona: Ariel, 1964.
- GÓMEZ I OLIVER, Valentí. “[Josep M. Benítez. Sant Ignasi es va inspirar en Ramon Lull](#)”. In: *Ara*, 31 de juliol 2021, pp. 30-32.
- GUZMÁN, HELENA. “[El viejo tema de la misoginia: ecos de Semónides en Bernat Metge](#)”. In: *eHumanista* 13 (2009), pp. 247-261.
- HIGUERA, José. “Ramon Lull y la concepción humanista del amor. (El *De amore* de Alain de Varènes, un lulista ‘menor’ del círculo lefevriano)”. In: DÍAZ MARCILLA, Francisco José; HIGUERA RUBIO, José Giovanni (eds.). *En torno a Ramon Lull. Presencia y transmisión de su obra*. Porto: Húmus, 2017, pp. 133-148.
- MARTINES, Vicent. “*Famoso ystorial greco...* Les lliçons dels clàssics, les traduccions i l’Humanisme a la Corona d’Aragó entre la fi del segle XIV i el XV”. In: BUTINYÀ JIMÉNEZ, Júlia & CORTIJO OCAÑA, Antonio (eds.). *L’humanisme a la Corona d’Aragó (en el context hispànic i europeu)*. Potomac (Maryland): Scripta Humanistica Publishing International, 2011, pp. 375-408.